

Dochód i wykształcenie jako determinanty stopy oszczędności gospodarstw domowych w Polsce

Andrzej Wołoszyn, Romana Głowicka-Wołoszyn*

Streszczenie: *Cel* – Celem badań było określenie powiązań pomiędzy wybranymi cechami społeczno-ekonomicznymi gospodarstw domowych a stopą oszczędności w gospodarstwach domowych. Rozpatrywano dwie podstawowe determinanty stopy oszczędności tj. dochód rozporządzalny gospodarstwa domowego oraz wykształcenie osoby odniesienia w gospodarstwie domowym. Ponadto podjęto próbę określenia powiązań pomiędzy interakcjami wybranych determinant a stopą oszczędności.

Metodologia badania – Podstawę badań stanowiły niepublikowane dane pochodzące z badań gospodarstw domowych przeprowadzonych przez GUS w latach 2005, 2010 i 2013. W każdym roku było to około 35 tys. gospodarstw domowych. Gospodarstwa domowe podzielono na grupy ze względu na poziom dochodu oraz wykształcenie osoby odniesienia w gospodarstwie domowym. W każdej z podgrup gospodarstw domowych analizowano stopę oszczędności, udział dochodu podgrupy w dochodzie ogółem gospodarstw domowych oraz poziom optymizmu.

Wynik – W analizowanych latach stwierdzono wzrost stopy oszczędności gospodarstw domowych zarówno w okresie koniunktury gospodarczej, jak i spowolnienia. Odnotowano wzrost stóp oszczędności wraz ze wzrostem poziomu zamożności gospodarstw domowych oraz ze wzrostem poziomu wykształcenia głowy rodziny. Natomiast przy ustalonym poziomie dochodu zauważono spadek stóp oszczędności wraz ze wzrostem poziomu wykształcenia osoby odniesienia.

Oryginalność/wartość – Wartością pracy jest pogłębiona analiza przyczynowo-skutkowa kształtowania się stóp oszczędności w polskich gospodarstwach domowych w zależności od dwóch determinant jakimi były dochód rozporządzalny i wykształcenie głowy gospodarstwa domowego ze szczególnym uwzględnieniem interakcji pomiędzy nimi.

Słowa kluczowe: stopa oszczędności gospodarstw domowych; społeczno-ekonomiczne determinanty oszczędzania

Wprowadzenie

Gromadzenie przez gospodarstwa domowe oszczędności ma duże znaczenie zarówno dla samego gospodarstwa domowego, jak również dla całej gospodarki. W aspekcie mikro-ekonomicznym należy podkreślić znaczenie oszczędności dla zwiększenia międzypokoleniowych transferów majątkowych, które zapewniają wyższy poziom życia następnym

* mgr Andrzej Wołoszyn, Akademia Wychowania Fizycznego im. Eugeniusza Piaseckiego w Poznaniu, Zakład Informatyki, ul. Królowej Jadwigi 27/39, 61-871 Poznań, e-mail: woloszyn@awf.poznan.pl; dr Romana Głowicka-Wołoszyn, Uniwersytet Przyrodniczy w Poznaniu, Katedra Finansów i Rachunkowości, ul. Wojska Polskiego 28, 60-637 Poznań, e-mail: roma@up.poznan.pl.

pokoleniom (*Współczesne problemy...* 2014: 80). W wymiarze makroekonomicznym oszczędności gospodarstw domowych stanowią główne źródło kapitału finansowego w gospodarce, a tym samym stają się źródłem inwestycji, co przekłada się na wzrost gospodarki kraju (Wójcik 2007: 56; *Współczesne problemy...* 2014: 79–80).

Ze względu na znaczenie oszczędności dla rozwoju gospodarki ważne staje się poznanie zjawiska oszczędzania oraz zidentyfikowanie uwarunkowań wpływających na podejmowanie przez gospodarstwo domowe decyzji o niewydatkowaniu dochodu na bieżącą konsumpcję. Teorie ekonomiczne dotyczące oszczędzania wyjaśniają to zjawisko poprzez inne zjawiska ekonomiczne takie jak np. dochód gospodarstw domowych, ale również uwarunkowania psychologiczne, związane z naturą ludzką i dotyczące motywów podejmowanych przez jednostki działań.

Jedną z teorii oszczędzania została stworzona przez Keynesa (1936), który był zdecydowanym zwolennikiem tezy o nieproporcjonalności, uznając że oszczędności zależą przede wszystkim od bieżącego dochodu, oraz, że wyższemu bezwzględniemu poziomowi dochodu na ogół odpowiada wyższa stopa oszczędności. Keynes przedstawił obszerną listę motywów oszczędzania. Są to między innymi motywy: przezorności (rozumiany jako zabezpieczenie się przed niepewnością przyszłych dochodów), wykorzystania wyższej stopy procentowej, zwiększenia dobrobytu, niezależności, spadku oraz skąpstwa (Bańbuła 2006: 7). Z badań przeprowadzanych przez GUS w latach 1997–2003 oraz Pentor w roku 2005 wynika, że przy podejmowaniu przez polskie gospodarstwa domowe decyzji o oszczędzaniu dominował motyw przezornościowy (Wójcik 2007: 64).

Inną ekonomiczną teorią związaną z oszczędnościami jest teoria dochodu permanentnego Friedmana (1957). Zakłada ona, że oszczędności gospodarstw domowych zależą nie tyle od dochodu bieżącego, ile od dochodu stałego (permanentnego), rozumianego jako przeciętny dochód uzyskiwany w ciągu całego życia (Anioła, Gołaś 2012: 11). Teoria Friedmana zakłada stabilność w czasie wzorców konsumpcyjnych oraz bilansowanie do zera odchyłek bieżącego dochodu od dochodu permanentnego (Rószkiewicz 2008: 64). Im bardziej jednostki potrafią przewidzieć ścieżkę wzrostu swojego dochodu w czasie i im bardziej dochód ten jest ustabilizowany (permanentny), tym niższa może być stopa oszczędzania z tego dochodu (Liberda 1999: 84). Spodziewanie się korzystnych zmian odnośnie własnych dochodów w przyszłości powoduje, według tej teorii, zwiększenie obecnej konsumpcji, a więc relatywnie mniejsze oszczędności w stosunku do grupy pesymistów. Przykładowo, osoby z wyższym wykształceniem, spodziewające się zmiany sytuacji dochodowej na lepszą powinny przy danych dochodach oszczędzać relatywnie mniej niż osoby o niższym wykształceniu, spodziewające się pogorszenia się sytuacji (Fatuła 2002: 115).

Hipoteza cyklu życia Modiglianego zakłada określoną chronologię zdarzeń, związaną z rosnącym wraz z upływem czasu poziomem dochodu, aż do osiągnięcia wieku emerytalnego. W okresie aktywności zawodowej konieczne jest gromadzenie oszczędności by spłacić zobowiązania zaciągnięte, gdy dochód kształtował się poniżej aspiracji konsumpcyjnych, oraz w celu wyrównania poziomu konsumpcji w okresie emerytalnym (Rószkiewicz

2008: 64). Badania empiryczne nie potwierdzają jednak przewidywanej przez model cyklu życia zależności między wiekiem a stopą oszczędności wśród polskich gospodarstw domowych (Liberda 1999: 85), a problemy z założeniami modelu cyklu życia doprowadziły do powstania Behawioralnej Hipotezy Cyklu Życia, której przedmiotem jest analiza rzeczywistych zachowań ludzi, a nie jedynie tych racjonalnych (Bańbuła 2006: 33).

Na występowanie zjawiska oszczędzania oraz stopę oszczędności w gospodarstwach domowych wpływ mogą mieć czynniki o różnym charakterze, kierunku oddziaływania i sile. Determinanty oszczędzania można podzielić na zewnętrzne i wewnętrzne. Do zewnętrznych zalicza się przede wszystkim czynniki ekonomiczne i społeczne, takie jak polityka państwa, ogólna sytuacja gospodarcza i jej perspektywy, grupy społeczne i funkcjonująca w nich kultura oszczędzania. Wśród czynników wewnętrznych należy poza poziomem dochodu zwrócić uwagę na czynniki demograficzne: liczebność gospodarstwa domowego i jego fazę rozwojową oraz społeczno-ekonomiczne: wykształcenie, rodzaj pracy, aktywność zawodową członków gospodarstwa domowego (Krupa 2012: 113; Liberda 1999: 84). Wyniki badań empirycznych skłaniają też do uznania subiektywnych oczekiwań konsumpcyjnych za kluczowy element kształtujący zachowania oszczędnościowe (Katona 1975, za Rószkiewicz 2008: 65).

Wpływ niektórych czynników na zjawisko oszczędzania gospodarstw domowych nie jest oczywisty ze względu na ich silne powiązanie z innymi uwarunkowaniami oszczędzania. Jednym z takich czynników jest poziom wykształcenia, który w dużym stopniu determinuje przyszłe zarobki. Z jednej strony badania wskazują na pozytywną korelację między stopą oszczędzania a poziomem wykształcenia (Fatuła 2010, za Anioła, Gołaś 2012: 17), z drugiej strony silny związek poziomu wykształcenia z dochodem może maskować jego wpływ na oszczędzanie. Przy ustalonym poziomie dochodu można znaleźć badania potwierdzające pozytywny wpływ poziomu wykształcenia na stopę oszczędności (Solomon 1975) lub negatywny (Liberda 1999: 87).

Celem badań było określenie powiązań pomiędzy wybranymi determinantami społeczno-ekonomicznymi gospodarstw domowych a stopą ich oszczędności. Rozpatrywano dwa podstawowe czynniki stopy oszczędności tj. dochód rozporządzalny gospodarstwa domowego oraz wykształcenie osoby odniesienia w gospodarstwie domowym. Ponadto podjęto próbę określenia powiązań pomiędzy interakcjami wybranych determinant a stopą oszczędności.

1. Materiał i metody badań

W pracy wykorzystano niepublikowane dane pochodzące z badań budżetów gospodarstw domowych Głównego Urzędu Statystycznego przeprowadzonych w latach 2005, 2010 i 2013, obejmujące reprezentatywne dla ogółu polskich gospodarstw domowych próby wielkości odpowiednio 34 767, 37 412 i 37 181 gospodarstw domowych.

Do porównań wybrano lata 2005, 2010 oraz 2013 z tego względu, że po przystąpieniu Polski w 2004 roku do struktur Unii Europejskiej nastąpiła poprawa sytuacji dochodowej gospodarstw domowych związana z ogólną poprawą sytuacji gospodarczej kraju mierzona wskaźnikiem PKB, a także z otrzymywaniem przez rolników dopłat w związku z użytkowaniem gospodarstw rolnych, emigracją zarobkową po otwarciu nowych rynków pracy, itp. Poprawę sytuacji dochodowej gospodarstwa domowe w Polsce odnotowywały realnie aż do 2010 r., mimo niewielkiego spowolnienia w latach 2009–2010 wywołanego wpływem światowego kryzysu. Niewielkie pogorszenie tej sytuacji zaobserwowano dopiero od 2011 roku (Budżety gospodarstw domowych 2006–2014).

W każdym z badanych lat w próbie gospodarstw domowych wyróżniono pięć grup dochodowych na podstawie kwintyli obliczonych w oparciu o ekwiwalentny¹ dochód rozporządzalny. Analizując wykształcenie osoby odniesienia w gospodarstwie domowym wyróżniono cztery grupy gospodarstw domowych, w których głowa gospodarstwa domowego ma wykształcenie co najwyżej gimnazjalne, zawodowe, średnie oraz wyższe. Udział procentowy liczby tak utworzonych podgrup gospodarstw domowych w analizowanej w każdym roku próbie przedstawiono w tabeli 1.

Stopę oszczędności gospodarstw domowych zdefiniowano, jako iloraz różnicy dochodów rozporządzalnych i wydatków do dochodów rozporządzalnych (Fatula 2013: 17), choć w literaturze można znaleźć również inne określenie wykorzystujące dochody do dyspozycji i wydatki konsumpcyjne (Liberda 1999: 85).

Należy zauważyć, że zagregowana stopa oszczędności w i -tej grupie wykształcenia jest powiązana z zagregowanymi stopami oszczędności w i -tej grupie wykształcenia i j -ej kwintylowej grupie dochodowej za pomocą następującego wzoru:

$$s_{i^*} = \frac{d_{i^*} - w_{i^*}}{d_{i^*}} = \sum_{j=1}^5 \frac{d_{ij} - w_{ij}}{d_{i^*}} = \sum_{j=1}^5 \left(\frac{d_{ij}}{d_{i^*}} \right) \times s_{ij} \quad (1)$$

gdzie:

$$d_{i^*} (w_{i^*}) \quad \text{– zagregowany dochód (wydatki) w } i\text{-tej grupie wykształcenia,}$$

$$d_{ij}, w_{ij}, s_{ij} = \frac{d_{ij} - w_{ij}}{d_{ij}} \quad \text{– odpowiednio dochód, wydatki i stopa oszczędności w } i\text{-tej grupie wykształcenia i } j\text{-ej grupie kwintylowej.}$$

Zagregowana stopa oszczędności w i -tej grupie wykształcenia jest więc średnią stóp oszczędności w jej podgrupach kwintylowych, ważoną przez udziały dochodów tych podgrup w dochodzie rozważanej grupy wykształcenia.

¹ Pojęcie ekwiwalentności pozwala na porównanie dochodów gospodarstw domowych o różnej wielkości i składzie demograficznym. Według tzw. zmodyfikowanej skali ekwiwalentności OECD pierwszej osobie dorosłej w gospodarstwie przypisuje się wagę 1, kolejnym osobom dorosłym wagę 0,5, a dzieciom 0,3. Suma tych wag stanowi liczbę osób ekwiwalentnych w danym gospodarstwie domowym, a iloraz jego dochodów i liczby osób ekwiwalentnych określa się mianem *dochodów ekwiwalentnych*.

Tabela 1

Udział procentowy liczby gospodarstw domowych należących do danej grupy dochodowej oraz grupy według wykształcenia głowy gospodarstwa domowego w próbie gospodarstw domowych badanych w latach 2005, 2010 oraz 2013

Grupy kwintylowe	Wykształcenie				Łącznie
	podstawowe	zawodowe	średnie	wyższe	
2005					
1	5,7	7,1	3,1	0,3	16,3
2	6,4	7,1	5,0	0,6	19,1
3	5,6	6,6	7,3	1,4	20,8
4	3,5	5,7	9,1	3,2	21,5
5	1,3	3,3	8,6	9,1	22,3
Łącznie	22,5	29,8	33,1	14,6	100,0
2010					
1	6,3	7,4	3,7	0,6	18,0
2	5,3	7,5	6,1	1,2	20,0
3	3,0	7,0	7,7	2,6	20,3
4	1,4	5,5	8,4	4,9	20,2
5	0,6	2,9	6,7	11,2	21,4
Łącznie	16,6	30,3	32,5	20,5	100,0
2013					
1	5,3	7,2	4,1	0,8	17,4
2	4,7	7,5	6,1	1,5	19,8
3	2,9	6,9	7,7	3,2	20,7
4	1,4	5,4	8,0	5,7	20,6
5	0,6	2,9	6,4	11,7	21,6
Łącznie	14,9	29,8	32,3	23,0	100,0

Źródło: opracowanie własne na podstawie niepublikowanych danych indywidualnych badania budżetów gospodarstw domowych GUS za lata 2005, 2010, 2013.

Sporadycznie w niewielkim odsetku gospodarstw domowych wystąpiło zjawisko ujemnych dochodów rozporządzalnych. Zgodnie z metodologią GUS zalecaną przy badaniu rozkładu dochodów ujemne wartości dochodów rozporządzalnych zastąpiono wartością zero (*Metodologia 2011*: 126).

Postępowanie takie w niewielkim tylko stopniu zwiększa stopę oszczędności w pierwszej grupie dochodowej, ale trzeba podkreślić, że do wyników w tej grupie dochodowej należy podchodzić z dużą ostrożnością. Przykładowo, dochody gospodarstw domowych rolników podlegają znacznym fluktuacjom miesięcznym, co może kwalifikować niektóre z nich jako ubogie, mimo że w rzeczywistości są dużo zamożniejsze.

2. Wyniki badań

Pomiędzy badanymi latami struktura koncentracji dochodu przez rozpatrywane grupy dochodowe nie uległa zasadniczej zmianie. Kolejne grupy kwintylowe gromadziły odpowiednio około 7%, 13%, 17%, 22% i 41% całkowitych dochodów gospodarstw domowych w roku 2005 oraz 2013 (tab. 2). W roku 2010 w odniesieniu do roku 2005 zaobserwowano niewielki wzrost koncentracji dochodu w dwóch najmniej zamożnych grupach kwintylowych gospodarstw domowych tj. w 1 i 2 grupie odpowiednio o 0,7 i 0,4 p.p. Poprawa sytuacji dochodowej najmniej zamożnych gospodarstw domowych w roku 2010 w porównaniu do roku 2005 mogła wynikać z dobrej koniunktury gospodarczej w kraju.

W analizowanych latach zmieniła się natomiast koncentracja dochodu w grupach gospodarstw domowych wyróżnionych na podstawie wykształcenia osoby odniesienia w gospodarstwie domowym. Pomiędzy latami 2005 a 2013 wzrósł udział dochodów gospodarstw, w których głowa rodziny posiadała wyższe wykształcenie – o 9,3 p.p., zaś spadły udziały dochodów gospodarstw domowych, w których osoba odniesienia miała wykształcenie co najwyżej gimnazjalne i średnie – odpowiednio o 5,9 i 3,2 p.p. Relatywny wzrost siły nabywczej gospodarstw o wyższym wykształceniu może mieć znaczący wpływ na stopy oszczędności, gdyż grupę tę cechują najwyższe stopy oszczędności (Anioła, Gołaś 2012: 17).

W badanym okresie stopa oszczędności we wszystkich gospodarstwach domowych wzrosła prawie dwukrotnie – z 9,8% w 2005 roku do 18,8% w 2013 roku. Przy czym należy zauważyć, że w latach 2005–2010 stopa oszczędności wzrosła o 7,3 p.p., a w latach 2010–2013 o zaledwie 1,7 p.p. Przyczyny tak znacznego wzrostu stopy oszczędzania można upatrywać w poprawie sytuacji dochodowej gospodarstw domowych w okresie dobrej koniunktury gospodarczej tj. w latach 2005–2010, natomiast w okresie spowolnienia gospodarczego (2010–2013) wzrost stopy oszczędności może wynikać ze spadku optymizmu konsumentów związanego z zahamowaniem dalszego rozwoju ekonomicznego kraju i samego gospodarstwa domowego, co implikowało potrzebę gromadzenia oszczędności (Fatuła 2012: 19). Można też podejrzewać, że nienadążanie konsumpcji za wzrastającymi dochodami w latach 2005–2010 wynikało z pewnego konserwatyizmu wzorców konsumpcyjnych, co zgodne jest z teorią dochodu permanentnego (Rószkiewicz 2008: 64).

Analizując stopy oszczędności w grupach dochodowych można zauważyć, że w każdym z badanych lat stopa oszczędności rosła o około 5 p.p. przy przejściu między drugą a trzecią oraz między trzecią a czwartą grupą kwintylową, zaś o około 10 p.p. między czwartą a piątą grupą dochodową. Potwierdza to hipotezę Keynesa o nieproporcjonalności konsumpcji (Bańbuła 2006: 7). W badanym okresie rosła też o 3–4 p.p. stopa oszczędności przy przejściu do wyższych grup wykształcenia: między grupami o wykształceniu podstawowym a zawodowym i między grupami o wykształceniu średnim i wyższym. Nieoczekiwane były natomiast nieco wyższe stopy oszczędności w grupie o wykształceniu zawodowym w stosunku do grupy o wykształceniu średnim. Możliwe, że charakter źródeł dochodu w tej grupie dodatkowo zwiększa jego niepewność.

Tabela 2

Stopy oszczędności i udziały w całkowitym dochodzie według wykształcenia głowy gospodarstwa domowego i przynależności do kwintylowej grupy dochodowej

Grupy kwintylowe	Stopa oszczędności (%)					Udział dochodu podgrupy w dochodzie ogółu gospodarstw domowych (%)				
	wykształcenie					wykształcenie				
	co najwyżej gimnazjalne	zawodowe	średnie	wyższe	łącznie	co najwyżej gimnazjalne	zawodowe	średnie	wyższe	łącznie
2005										
1	-16,1	-24,6	-42,2	-143,8	-26,8	2,3	3,3	1,3	0,1	7,0
2	3,2	4,2	-3,3	-12,8	1,4	3,6	5,2	3,2	0,4	12,4
3	8,7	9,4	3,7	-6,6	6,2	4,0	6,0	5,7	1,2	16,9
4	15,1	15,1	8,6	2,3	10,5	3,3	6,5	9,4	3,4	22,6
5	27,9	29,4	18,7	16,3	19,7	2,0	6,3	14,5	18,3	41,1
Łącznie	7,6	10,3	9,0	11,9	9,8	15,2	27,3	34,1	23,4	100,0
2010										
1	-5,9	-16,9	-26,8	-68,8	-16,9	2,4	3,5	1,6	0,2	7,7
2	11,0	9,9	4,4	-4,8	7,6	2,8	5,5	3,7	0,8	12,8
3	17,5	15,7	10,7	3,2	12,5	2,2	6,4	6,2	2,1	16,9
4	27,3	22,0	17,1	10,4	17,6	1,4	6,5	9,0	5,2	22,1
5	36,4	36,8	28,0	25,8	28,2	1,0	5,7	11,7	22,1	40,5
Łącznie	13,2	16,3	16,2	20,2	17,1	9,8	27,6	32,2	30,4	100,0
2013										
1	-8,5	-17,3	-34,4	-119,3	-23,1	2,0	3,3	1,7	0,3	7,3
2	12,6	12,1	6,6	-5,5	9,2	2,6	5,3	3,8	1,0	12,7
3	19,1	18,0	12,5	8,9	14,8	2,2	6,2	6,1	2,6	17,1
4	28,8	23,2	17,7	15,0	19,3	1,5	6,3	8,5	6,1	22,4
5	41,5	43,4	30,1	27,4	30,8	1,0	6,0	10,8	22,7	40,5
Łącznie	15,3	19,4	16,8	21,3	18,8	9,3	27,1	30,9	32,7	100,0

Źródło: opracowanie własne na podstawie niepublikowanych danych indywidualnych badania budżetów gospodarstw domowych GUS za lata 2005, 2010, 2013.

Mimo że stopy oszczędności w grupach gospodarstw domowych, w których głowa rodziny była lepiej wykształcona były generalnie wyższe od stóp oszczędności w grupach gospodarstw domowych o niższym poziomie wykształcenia osoby odniesienia, to przy ustalonym dochodzie, w każdej grupie dochodowej rozpatrywanej oddzielnie, stopy oszczędności w podgrupach o lepiej wykształconych osobach odniesienia okazały się paradoksalnie niższe od stóp oszczędności w podgrupach gospodarstw domowych o niższym poziomie wykształcenia głowy rodziny. Jak wynika ze wzoru na zagregowaną stopę oszczędności w *i*-tej grupie wykształcenia z rozdziału 1, stopa oszczędności w danej grupie wykształcenia jest średnią stóp oszczędności w jej podgrupach kwintylowych, ważoną przez udziały dochodów tych podgrup w dochodzie rozważanej grupy wykształcenia. Wspomniany paradoks jest rezultatem nierównomierności tych właśnie udziałów dochodów. Przykładowo, stopa

oszczędności w grupie, w której głowa rodziny miała wykształcenie co najwyżej gimnazjalne w 2013 roku wynosiła: $(-8,5 \times 2,0 + 12,6 \times 2,6 + 19,1 \times 2,2 + 28,8 \times 1,5 + 41,5 \times 1,0)/9,3 = 15,3$. W tej grupie wykształcenia osoby odniesienia udziały drugiej i trzeciej podgrupy kwintylowej były dominujące, stąd łączna stopa oszczędności znalazła się między odpowiednimi wartościami stóp oszczędności dla tych podgrup, to znaczy między 12,6 i 19,1. Z drugiej strony, w grupie gospodarstw, w których osoba odniesienia miała wykształcenie wyższe, dominujące udziały miała piąta podgrupa kwintylowa, stąd łączne wartości stóp oszczędności dla tej grupy są tylko nieco niższe od wartości stóp oszczędności dla tej właśnie podgrupy.

Z danych zawartych w tabeli 2 wynika, że we wszystkich badanych latach stopa oszczędności gospodarstw domowych o co najwyżej gimnazjalnym lub zawodowym wykształceniu osoby odniesienia była zbliżona lub przekraczała wartość stopy oszczędności gospodarstw domowych w kraju, jeśli zamożność tych gospodarstw kwalifikowała je co najmniej w środkowej (3) grupie kwintylowej. Gospodarstwa domowe z grupy o średnim wykształceniu osoby odniesienia musiały w tym celu osiągnąć poziom czwartej grupy kwintylowej, zaś gospodarstwa o wyższym wykształceniu osoby odniesienia – piątej. Relatywnie niższe stopy oszczędności gospodarstw domowych, w których głowa rodziny ma wykształcenie wyższe czy średnie na tle porównywalnie zamożnych grup o wykształceniu podstawowym lub zawodowym głowy rodziny pozwala wnioskować o dużo wyższych aspiracjach konsumpcyjnych dwu pierwszych grup. Zjawisko to, niewystępujące w gospodarkach rozwiniętych, zauważone zostało już przez Liberdę (1999: 87), wyjaśniając jego przyczyny małą wagą osób z wykształceniem wyższym. Okazuje się jednak, że ma ono charakter trwały, występujący w latach wzrostu gospodarczego, spowolnienia czy kryzysu, wręcz nasilając się wraz z rosnącym odsetkiem gospodarstw domowych, których głowa rodziny posiada wykształcenie średnie czy wyższe. Solomon (1975: 258) dostrzega dwa przeciwstawne motywy, które mogą skłaniać lepiej wykształcone jednostki albo do zachowań pro-oszczędnościowych albo pro-konsumpcyjnych. Pierwszy z nich wyraża przekonanie, że ludziom wykształconym łatwiej docenić wartość przyszłych dóbr, a przez to i łatwiej oszczędzać, drugi reprezentuje przeświadczenie, że oczekiwany stały i pewny wzrost dochodów czyni zbędnym nadmierne oszczędzanie. Skoro w Polsce początków XXI wieku dominuje ten drugi typ zachowań, być może ma to związek z drugim przytoczonym przez Solomona motywem. Bardzo wysoka premia edukacyjna cechująca dochód gospodarstw domowych w Polsce (Brzeziński 2013: 3) może wzmacniać siłę sprawczą tego motywu.

Związek niskich stóp oszczędności i wysokiego poziomu optymizmu został dobrze udokumentowany w literaturze (Ewing, Payne 1998). Optymizm polskich gospodarstw domowych co do własnej sytuacji materialnej został przedstawiony w tabeli 3.

Tabela 3

Odsetek gospodarstw domowych oceniających swoją sytuację materialną jako dobrą lub bardzo dobrą (%)

Grupy kwintylowe	Wykształcenie			
	co najwyżej gimnazjalne	zawodowe	średnie	wyższe
2005				
1	2	2	4	13
2	2	4	4	7
3	7	8	7	10
4	13	13	16	21
5	29	31	37	51
2010				
1	4	5	8	16
2	6	8	9	12
3	13	14	16	23
4	28	28	31	38
5	44	47	55	68
2013				
1	2	4	9	16
2	4	6	9	12
3	9	12	14	19
4	23	25	27	34
5	38	40	48	64

Źródło: opracowanie własne na podstawie niepublikowanych danych indywidualnych badania budżetów gospodarstw domowych GUS za lata 2005, 2010, 2013.

W każdej grupie dochodowej wraz ze wzrostem wykształcenia osoby odniesienia obserwowano wzrost odsetka gospodarstw oceniających swoją sytuację materialną jako dobrą lub bardzo dobrą. Należy zauważyć, że różnice w poziomie optymizmu pomiędzy grupami o różnym poziomie wykształcenia głowy rodziny zwiększały się ze wzrostem zamożności gospodarstw domowych. Przykładowo, w 2013 roku, w pierwszej grupie dochodowej odsetek gospodarstw domowych oceniających swoją sytuację materialną jako co najmniej dobrą wśród gospodarstw o co najwyżej gimnazjalnym wykształceniu głowy rodziny wynosił 2%, a wśród gospodarstw domowych o wyższym wykształceniu osoby odniesienia wynosił 16%, natomiast w piątej grupie dochodowej, odsetek ten wynosił odpowiednio 38% i 64%. Obserwowane różnice występowały w każdym z badanych lat, były dość stabilne pomiędzy latami.

Można przypuszczać, że relatywnie słaba samoocena gospodarstw domowych zamożniejszych, lecz o niższym poziomie wykształcenia osoby odniesienia wiąże się z przekonaniem o niepewności dochodu gospodarstwa domowego. W takiej sytuacji motyw przecznościowy prowadzi do zwiększonych oszczędności jako zabezpieczenie przed przyszłymi szokami dochodowymi. Jest jednak inny motyw, który może dodatkowo wyjaśnić to zjawisko, a mianowicie różnice we wzorcach konsumpcji. Z pogłębionych badań własnych

wynika, że we wszystkich rozpatrywanych latach, grupy gospodarstw domowych o różnych poziomach wykształcenia głowy rodziny z najzamożniejszej grupy dochodowej (w której gospodarstwa domowe nie powinny być dotknięte deprywacją) wydawały podobne kwoty na żywność, alkohol, utrzymanie i wyposażenie mieszkania, zdrowie oraz łączność. Jednak grupy gospodarstw domowych o wyższym wykształceniu głowy rodziny wydawały więcej na odzież, transport, edukację i zagospodarowanie czasu wolnego. Różnice w wydatkach na te dobra gospodarstwa o niższym wykształceniu głowy rodziny przeznaczały na oszczędności. Mniejsze potrzeby w zakresie mobilności, wypoczynku i kapitału ludzkiego gospodarstw domowych o niższym poziomie wykształcenia głowy rodziny owocowały cięciem wydatków uznawanych przez nie za opcjonalne i relatywnie wysokimi stopami oszczędności.

Uwagi końcowe

Badania potwierdziły, że dochód gospodarstw domowych jest główną determinantą stóp oszczędności gospodarstw domowych w Polsce. Natomiast w przypadku poziomu wykształcenia głowy gospodarstwa domowego, pozytywna korelacja z wysokością stóp oszczędności jest jedynie pochodną jego silnego związku z dochodem. W rzeczywistości, przy ustalonym poziomie dochodu wzrostowi poziomu wykształcenia towarzyszy spadek stóp oszczędności. Zjawisko to wynika przypuszczalnie z silnego powiązania poziomu wykształcenia z poziomem optymizmu gospodarstw domowych odnośnie własnej sytuacji materialnej i większymi potrzebami w zakresie dóbr wyższego rzędu. Fakt ten może mieć znaczenie zarówno dla polityki społecznej państwa, jak i strategii marketingowych instytucji finansowych.

Literatura

- Anioła P., Gołaś Z. (2012), *Zastosowanie wielowymiarowych metod statystycznych w typologii strategii oszczędnościowych gospodarstw domowych w Polsce*, Materiały i Studia z. 282, NBP, Warszawa.
- Bańbuła P. (2006), *Oszczędności i wybór międzyokresowy – podejście behawioralne*, Materiały i Studia z. 208, NBP, Warszawa.
- Brzeziński M. (2013), *Nierówności w Polsce na tle krajów Unii Europejskiej*, Referat na IX Kongres Ekonomistów Polskich, Warszawa, www.kongres.pte1.home.pl (14.04.2015).
- Budżety gospodarstw domowych w 2005, ..., 2013, GUS, 2006–2014, Warszawa.
- Ewing B.T., Payne J.E. (1998), *The long-run relation between the personal savings rate and consumer sentiment*, „Financial Counseling and Planning Education” 9.1, s. 89–96.
- Fatula D. (2002), *Skłonność do oszczędzania gospodarstw domowych regionu krakowskiego w świetle teorii dochodowych*. Zeszyty Naukowe Akademii Ekonomicznej w Krakowie 605, s. 109–119.
- Fatula D. (2010), *Zachowania polskich gospodarstw domowych na rynku finansowym*, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie, Kraków.
- Fatula D. (2013), *Stopa oszczędności gospodarstw domowych – różnice w ujęciu mikro i makroekonomicznym*, „Wiadomości Statystyczne” nr 9, s. 17–25.
- Friedman M. (1957), *A Theory of Consumption Function*, Princeton University Press, Princeton.

- Keynes J.M. (1936/1997), *The General Theory of Employment, Interest and Money*, Harcourt, Brace and World, New York.
- Krupa D., Walczak D., Chojnacka E. (2013), *Preferencje w zakresie form alokacji oszczędności gospodarstw domowych w Polsce*, „Copernican Journal of Finance & Accounting” vol. 1.1, s. 111–122.
- Liberda B. (1999), *Stopy oszczędzania gospodarstw domowych w Polsce*, w: *Determinanty oszczędzania w Polsce*, red. B. Liberda, CASE, Warszawa, s. 83–96.
- Metodologia Badania Budżetów Gospodarstw Domowych* (2011), GUS, Warszawa.
- Rószkiewicz M. (2008), *Zmienność stopy oszczędzania polskich gospodarstw domowych*, „Gospodarka Narodowa” nr 7–8, s. 63–79.
- Solomon L.C. (1975), *The relation between schooling and savings behavior: An example of the indirect effects of education*, w: *Education, income and human behavior*, red. F.T. Juster, McGraw-Hill, New York, s. 253–293.
- Wójcik E. (2007), *Polskie gospodarstwa domowe na rynku oszczędności*, „Bank i Kredyt” t. 38, nr 7, s. 55–66.
- Współczesne problemy finansów osobistych* (2014), red. B. Świecka, CeDeWu Sp. z o. o., Warszawa

INCOME AND EDUCATION AS DETERMINANTS OF HOUSEHOLD SAVINGS RATE IN POLAND

Abstract: *Purpose* – The aim of the study was to determine the relationship between selected socio-economic household’s characteristics and savings rate. Two major determinants of savings rate were considered, namely disposable income and educational attainment of the household’s head. Moreover, an analysis of interactions between the two determinants in the influence they exert on savings rate was attempted.

Design/methodology/approach – The analysis was based on raw micro data from the Household Budget Surveys conducted by Polish Central Statistical Office in 2005, 2010, and 2013. Each year roughly 35 000 households were surveyed. They were examined along the quantile income groups and educational level of their head. In each household subgroup savings rate, income share, and optimism level were analyzed.

Findings – An increase of savings rate was found in analyzed years, during growth equally as during economic slowdown. Moreover, increase of savings rate corresponded to the increase in household affluence and educational attainment of household’s head. However, controlling for income the savings rates dropped as educational level rose.

Originality/value – The value of the paper is an enhanced analysis of the causal link between households’ savings rate and its two major determinants: disposable income and educational level of household’s head, placing special emphasis on the interactions between them.

Keywords: household savings rate, socio-economic determinants of savings

Cytowanie

- Wołoszyn A., Głowicka-Wołoszyn R. (2015), *Dochód i wykształcenie jako determinanty stopy oszczędności gospodarstw domowych w Polsce*, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego nr 855, „Finanse, Rynki Finansowe, Ubezpieczenia” nr 74, t. 1, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin, s. 733–743; www.wneiz.pl/frfu.